

Originalni naučni rad

UDK 316.344.7:364.442

DOI 10.7251/SVR1919149P

SIROMAŠTVO – TEORIJSKE KONTROVERZE I NJIHOVE IMPLIKACIJE NA SOCIJALNI RAD

Prof. dr Jagoda Petrović¹

Doc. dr Nebojša Macanović

Fakultet političkih nauka, Univerzitet Banja Luka²

Apstrakt: Teorijska shvatanja siromaštva razvijala su se od pojednostavljenih tumačenja siromaštva kao materijalne oskudice do savremenog shvatanja koje obuhvata kvantitativne i kvalitativne dimenzije, te se često poistovjećuje sa pojmom socijalne isključenosti. Koncept socijalne isključenosti zahtijeva nove uloge socijalnog rada, koji treba da otklanja, ne samo posljedica, nego i uzroke siromaštva. Zbog svog kompleksnog i sveobuhvatnog karaktera, socijalni rad u zajednici je teorijsko-metodski pristup koji se može uhvatiti u koštac sa svim aspektima socijalne isključenosti siromašnih. Bitne uloge socijalnog rada su: praćenje, utvrđivanje i procjena potreba, problema i procesa u zajednici; prevencija; osnaživanje; zastupanje; koordinacija; povezivanje učesnika; realizovanje akcija i aktivnosti; pružanje konkretnih vidova pomoći i usluga.

Ključne riječi: *socijalni rad u zajednici, siromaštvo, socijalna isključenost*

UVOD

Teorijsko razumijevanje siromaštva evoluiralo je od pojednostavljenih shvatanja siromaštva kao stanja potpune materijalne oskudice do savremenih shvatanja koja uključuju brojne druge dimenzije deprivacije. Terminom „socijalna isključenost“ su obuhvaćene skupine stanovništva koje su, pored materijalne oskudice, izložene i drugim vidovima socijalne uskraćenosti.

Mnogi smatraju da je ekonomski razvoj društva najefikasniji put za izlazak iz siromaštva budući da podizanjem ukupnog životnog standarda društva raste i životni standard siromašnih. Društva koja nemaju realne izgleda da ostvare ekonomski polet ne mogu se pouzdati u brz izlazak iz siromaštva baziran na konceptu ekonomskog rasta. Ukoliko ekonomski prosperitet ne prati ravnomjerna raspodjela ukupnih materijalnih i nematerijalnih dobara, i dalje će se dešavati društveno raslojavanje i opstajanje siromaštva.

---

¹ jagoda.petrovic@fpn.unibl.org; doktor nauke socijalnog rada, vanredni profesor

² nebojsa.macanovic@fpn.unibl.org; doktor pedagoških nauka, docent

U ovom radu je cilj da se ukaže na savremeno shvatanje siromaštva koje podrazumijeva višestruku socijalnu uskraćenost siromašnih. Na temelju različitih aspekata socijalne isključenosti siromašnih osoba, deduktivnom metodom se elaboriraju nove uloge socijalnog rada, karakteristične za socijalni rad u zajednici. Ovaj teorijsko-metodski pristup sa pripadajućim zadacima socijalnog rada prepoznanje se kao efikasan put za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti.

SIROMAŠTVO I/ILI SOCIJALNA ISKLJUČENOST

Iako ne postoji univerzalna definicija siromaštva, siromaštvo je univerzalan fenomen. Naučna misao teži tome da osvijetli ovu pojavu i osmisli adekvatne strategije za predupređenje i suzbijanje siromaštva. Zbog toga postoje različita teorijska shvatanja siromaštva pa i različiti termini koji se mogu pronaći u literaturi, kao što su bijeda, socijalna ugroženost, materijalna neobezbijeđenost, socijalna nesigurnost itd. Savremenim teorijama o siromaštvu, kojima pripadaju marksistička teorija, teorija harmonizma, funkcionalistička teorija, simbolički interakcionizam i koncepti siromaštva u okviru države blagostanja prethodile su klasična liberalistička teorija, teorija spontanizma i socijalni darvinizam.³

Na osnovu različitih tumačenja uzroka i posljedica siromaštva, teorije siromaštva se mogu klasifikovati u dvije grupe. “Uopšteno govoreći, u okviru prve grupe pristupa podrazumeva se postojanje nezavisne klasne kulture koja drži siromašne izolovane od šireg društva i njegovih institucija, pri čemu se formiraju osobeni obrasci porodičnog života, socijalizacija ličnosti i druge socijalnopsihološke osobine koje dalje ometaju društvenu integraciju siromašnih i prenose se porodičnim načinom života na narednu generaciju. U drugoj grupi teorijskih pristupa u proučavanju siromaštva naglasak se stavlja na dublje razumevanje uzročnosti siromaštva, pa se priroda i uzroci siromaštva tumače kao posledica društvenih nejednakosti, raslojavanja i socijalnih razlika”.⁴ Prema drugoj grupi tumačenja, izlaz iz siromaštva je u ekonomskoj i političkoj sferi, putem zapošljavanja i obrazovanja siromašnih, što omogućava socijalnu pokretljivost.

Siromaštvo savremenog doba je složen socijalni problem prisutan u svim društvima. Različite definicije proizlaze iz dva koncepta siromaštva. Koncept apsolutnog siromaštva polazi od minimalnih ljudskih potreba od čijeg zadovoljavanja zavisi fizički opstanak, kao što su količina i kvalitet ishrane, odijevanja i stanovanja. “Siromaštvo je stanje ljudi kojima nedostaju osnovna sredstva za život” (Enciklopedija Britanika). U ovoj i sličnim definicijama ističe se kvantitativna dimenzija siromaštva, tj. nedostatak sredstava za zadovoljenje osnovnih životnih potreba pojedinca do nivoa kada dolazi u pitanje sama egzistencija. „Siromaštvo je širok pojam koji najčešće znači oskudicu materijalnih dobara za normalno zadovoljenje

---

³ Milosavljević, 2003:67-69

⁴ Kolin, 2008:194

najvažnijih potreba svake osobe pojedinačno, kao i porodice ili društvene grupe“.⁵ Visina prihoda i materijalni uslovi života su glavni indikatori. U osnovi, takozvanog, dohodovnog siromaštva je fizičko preživljavanje. Kao sinonim za apsolutno siromaštvo, upotrebljava se termin „bijeda“.

Koncept relativnog siromaštva usmjerava pažnju na kvalitativne aspekte. Siromaštvo se ne vezuje samo za elementarne životne potrebe, nego se uzima u obzir „kriterij socijalnih odnosa i aktivnosti čoveka u okruženju“⁶. Indikatori relativnog siromaštva proširuju se na obrazovanje, zdravlje, pristup različitim uslugama i pogodnostima, učestvovanje u društvenim aktivnostima, stilove potrošnje, organizovanje slobodnog vremena, socijalne mreže i dr. Koriste se brojeve ekonomske, socijalne, političke, kulturne i psihološke dimenzije. Pojam „novo siromaštvo“ takođe naglašava kvalitativne aspekte života. Dostupnost usluga i institucija uzima se kao jedan od indikatora siromaštva. Drugi indikator je osujećenost u društvenom napredovanju, zauzimanju društvenih položaja, kao i rizik od osiromašenja i pogoršanja društvenog statusa. Treći indikator je specifična supkulturna siromaštva⁷.

Dakle, tokom 70-tih i 80-tih godina prošlog vijeka istražuje se multidimenzionalna priroda siromaštva. Fokusiranje na kvalitativne i relacijske aspekte dovodi do novih pojmova, kao što su relativno i novo siromaštvo, prema kojima se siromaštvom smatraju „situacije u kojima pojedinci, porodice i društvene grupe ne mogu da obezbede ishranu i druge uslove života, niti da učestvuju u aktivnostima koje su uobičajene ili prihvaćene od strane društva kome pripadaju“.⁸ U ovoj definiciji siromaštva nema suštinske razlike u odnosu na definiciju socijalne isključenosti u kojoj se ističe da siromaštvo ne znači jedino nedostatak materijalnih resursa, već i oskudnu participaciju u društvenom životu. Pažnja se preusmjerava na aspekte koji su bili zanemareni u sklopu tradicionalnih pristupa siromaštvu.

U Cambridg rječniku, socijalna isključenost se objašnjava kao stanje u kojem se nalaze neki koji su siromašni ili koji nemaju posao i ne osjećaju se dijelom društva⁹. Pobornici pojma socijalne isključenosti smatraju da je on nužan za pojašnjenje modernih vidova socijalne diferencijacije, a protivnici smatraju da on prikriva nemoć vladajućih struktura da se suoče sa problemom siromaštva, odnosno da je eufemizam koji zvuči manje optužujuće u odnosu na pojam bijede i deprivacije. Koncept socijalne isključenosti obuhvata veliki broj faktora i iziskuje “sveukupnu mobilizaciju napora i kombinaciju ekonomskih i socijalnih mjera”¹⁰. Multidisciplinarni

---

⁵ Vidanović, 2006: 356

⁶ Milosavljević, 2003: 60

⁷ Isto

⁸ Townsend, 1979; prema Milosavljević, 2003: 59

⁹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/exclusion>, 28.8.2019

¹⁰ Spicker, 1997; prema Šučur, 2004: 4

pristup socijalne isključenosti zahtijeva prekidanje lanca nepovoljnih društvenih, porodičnih i individualnih relacija. „*To znači i bitno drugačiju ulogu socijalnog rada, kao sastavnog dijela ukupne društvene reakcije. Zadatak socijalnog rada je da spriječi dugotrajnu i kumulativnu deprivaciju, ali ne tako što će se bazirati samo na karakteristikama društveno isključenih, nego i preispitujući modele socijalne zaštite i socijalne politike*“¹¹. U nastavku su sažeto prikazane bitne uloge socijalnog rada.

NOVE ULOGE SOCIJALNOG RADA U SUZBIJANJU SIROMAŠTVA

Socijalni rad treba da utiče, ne samo na otklanjanje posljedica, nego i uzroka siromaštva. Na raspolaganju mu stoje tri teorijsko-metodska pristupa: socijalni rad s pojedincem, socijalni rad sa grupom i socijalni rad u zajednici. Zbog svog kompleksnog i sveobuhvatnog karaktera, socijalni rad u zajednici može se uhvatiti u koštac sa svim aspektima socijalne isključenosti siromašnih. To znači, mijenjanje društvene uloge socijalnog rada. Vrijednosno orijentisani ka isključenim pojedincima i društvenim grupama, socijalni radnici preuzimaju brojne zadatke: praćenje, utvrđivanje i procjena potreba, problema i procesa u zajednici; prevencija; osnaživanje; zastupanje; koordinacija; povezivanje učesnika; realizovanje akcija i aktivnosti; pružanje konkretnih vidova pomoći i usluga.

Praćenje stanja, procjena i utvrđivanje potreba je prima conditio socijalnog rada u zajednici iz ovih razloga: socijalne promjene kao cilj socijalnog rada, mora da se baziraju na realnoj procijenjeni potreba, raspoloživih resursa i mogućih puteva promjene; evaluacija se ne može obaviti bez komparacije sa polaznim stanjem; socijalne akcije ne mogu se voditi bez prethodno određenog puta koji se utvrđuje na osnovu procjene stanja; utvrđivanje prioriteta i animiranje učesnika u procesu promjena zavisi od polazne procjene. U praksi se često zanemaruju inovativna i razvojna istraživanja, ali i ona koja su dio „službene dužnosti“. Izbor sredstava za identifikaciju i procjenu problema zavisi od specifičnosti pojedine zajednice. Praćenje stanja, procjena i utvrđivanje potreba i problema siromašnih zavisi od osposobljenosti socijalnih radnika, koji treba da poznaju metodologiju istraživanja uopšte i specifične metode istraživanja u zajednici i ispitivanja specifičnih društvenih grupa.

Prevencija je bitna komponenta savremenog socijalnog rada, koji je napravio veliki pomak u odnosu na nekadašnji kurativno-zaštitarski pristup. Preventivno djelovanje, koje zadire u uzroke problema siromaštva i nastoji da ih preduprijedi, podrazumijeva promociju prava, interesa i potreba siromašnih, te redistribuciju i ciljano korišćenje resursa zajednice i društva. Aktiviranje dostupnih resursa zajednice i njihov konstantan razvoj u cilju potpunijeg i kvalitetnijeg zadovoljavanja različitih potreba siromašnih je važna pretpostavka prevencije. Zahvatajući u bit socijalne isključenosti

---

¹¹ Petrović, 2013: 63

siromašnih, najznačajnija oblast prevencije je obrazovanje. Djetinjstvo provedeno u siromaštvu sputava kognitivni razvoj i obrazovni uspjeh. To kasnije limitira broj i vrstu društvenih uloga, utiče na srozavanje socijalnog položaja i gubitak socijalne sigurnosti. Zato programi socijalne prevencije treba da se usmjere na obrazovni razvoj siromašne djece. Preventivni rad treba provoditi jačanjem kapaciteta institucija i ustanova sistema (predškolske ustanove, odjeljenja za doškolovanje ili prekvalifikaciju odraslih, školski asistenti i sl.), ali i jačanjem kapaciteta samih građana (razvijanje svijesti o potrebi obrazovanja i volje za pohađanjem nastave i postizanjem obrazovnih rezultata). Predškolskim obrazovanjem može se poboljšati subvencioniranjem troškova boravka i osnivanjem novih predškolskih ustanova. Vid prevencije u socijalnom radu jeste asistencija u profesionalnoj orijentaciji, odnosno savjetovanje članova siromašnih porodica o potrebama tržišta rada. Na osnovu poznavanja ovih potreba, socijalni radnici mogu da usmjere djecu iz siromašnih porodica za izbor budućeg zanimanja. Dodatna aktivnost je posredovanje između budućih polaznika višeg nivoa obrazovanja i poslodavaca zainteresovanih za finansiranje njihovog školovanja. Kod odraslih, koji su već socijalno isključeni zbog nepismenosti i loših kvalifikacija, prevencija se sastoji u poboljšanju pismenosti, profesionalne stručnosti i obučenosti. Brze tehnološke promjene zahtijevaju usklađivanje obrazovanja sa tržištem rada pa je cjeloživotno učenje preventivna strategija i zaštita od isključenosti iz tržišta rada.

Koordinacija, saradnja i povezivanje organizacija, službi i institucija u lokalnoj zajednici su neophodne aktivnosti socijalnog rada na suzbijanju siromaštva i društvenom uključivanju siromašnih prevashodno zbog rascjepkanosti sistema socijalne sigurnosti, ali i zato što sistem socijalne zaštite, ma koliko dobro razvijen, ne može da obuhvati sve društvene segmente u kojima se kumuliraju uzroci siromaštva. Ukoliko želi korjenito mijenjati uslove života socijalno isključenih, socijalni rad mora "šire zahvatati", odnosno saradivati sa različitim akterima pomoći i podrške. Prvi uslov efikasnog djelovanja je razvijenost različitih ustanova, institucija i službi u lokalnoj zajednici. Njih treba identifikovati, ustanoviti njihove kompetencije i procijeniti realne domete.

Osnaživanje se primjenjuje u radu sa pojedincem, porodicom ili grupom, ali i kao model osnaživanja zajednice. Začeci konceptualizacije teorije osnaživanja u socijalnom radu nalaze se u radu Barbare Solomon¹² koja osnaživanje definiše kao "...proces gdje socijalni radnik pokreće, uključuje se u niz aktivnosti s korisnikom ili korisnikovim sustavom s ciljem smanjenja bespomoćnosti koja je stvorena negativnim procjenama temeljenim na pripadnosti stigmatiziranoj grupi"¹³. Osnaživanje podrazumijeva identifikovanje direktnih i indirektnih prepreka (eng. *power*

---

¹² Solomon, 1976, prema Payne, 1997

¹³ Solomon, 1976, prema Kletečki Radović, 2008: 226

blocks) koje doprinose bespomoćnosti, te razvoj i primjenu adekvatnih strategija za savladavanje tih prepreka.

Krajnji cilj osnaživanja je da se bespomoćni i nesigurni pojedinci, porodice i grupe osposobe da preuzmu kontrolu nad okolnostima i podignu kvalitet života. Osnaživanje se svodi na pomoć klijentu da sebe vidi kao aktivnog učesnika, a ne pasivnog primaoca pomoći. Osnovni zadatak socijalnog rada je razvijanje pojedinačnih i porodičnih kapaciteta za nezavisan život. Putem individualnog i grupnog osnaživanja socijalni rad može osposobljavati društveno isključene pojedince i grupe za ostvarenje, ne samo njihovih, nego i opštedruštvenih interesa. Umjesto zalaganja za parcijalne interese pojedinih grupa, može se zalagati za opšti boljitak i za promociju i zaštitu ljudskih prava u cjelini. Ideje i modeli osnaživanja zajednice polaze od saznanja da pojedinci ili grupe slabih moći i resursa ili nepovoljnog društvenog statusa nisu u mogućnosti da sami prevazilaze svoje životne teškoće pa im je neophodna podrška zajednice. Treba da postanu svjesni uzroka svog položaja. Nedostatak društvene moći, nedostupnost resursa i nepovoljan društveni položaj siromašnih su motiv za osnaživanje zajednice kako bi se u interakciji i aktivnostima sa drugim građanima ovi suočavali sa svojim problemima, deprivacijom i preprekama u društvenom napredovanju. Osnaživanje pomaže siromašnima da spoznaju da, iako individualno slabi, mogu biti kolektivno jaki. Socijalni radnici im pomažu da shvate da njihovi problemi nisu samo posljedica individualnih slabosti, nego društvenih okolnosti u kojima su rođeni i žive. Osnaživanje zajednice ima za cilj da grupe, koje ne posjeduju dovoljnu društvenu moć, u saradnji s drugim akterima u okruženju i uz podršku i koordinaciju socijalnih radnika, učestvuju u akcijama za postizanje promjene. Smisao osnaživanje je da se pojedinci ili grupe osposobe da redefinišu svoj položaj i da uspješno djeluju u vlastitom interesu.

Zastupanje u praksi socijalnog rada primjenjuju se kao "case advocacy", odnosno "zastupanje slučaja" i "cause advocacy" ili „zastupanje za stvar“, pod čim se misli na zastupanje interesa profesije i marginalizovanih. Zastupanje pojedinca je "pomoć klijentima da dobiju odgovarajuće prestacije u situacijama kada njihovi zahtevi mogu biti odbijeni, ili u slučajevima kada specifične potrebe klijenata zahtevaju proširenje postojećih usluga"¹⁴. Pravno zastupanje danas je sve prisutnije u socijalnom radu te se govori o socijalnoj advokaturi, koju provode socijalni radnici. Ova „specijalizacija“ proizašla je iz pretpostavke da će socijalni radnici, koji su duboko upoznati s prirodom problema, kvalitetnije zastupati svoje klijente, nego oni kojima je to tek jedan dio prakse. U zastupanju pojedinca socijalni radnik se zalaže za ostvarivanje klijentovih prava ili usluga u ustanovi ili službi u kojoj je zaposlen socijalni radnik, kod druge ustanove ili službe unutar sistema socijalne sigurnosti, kod ustanova u drugim sistemima, pred lokalnim i višim nivoima vlasti ili kod nekih nevladinih organizacija i

---

¹⁴ Teare i McPheeters 1970, prema Milosavljević, 2009: 227

sponzora. Iste aktivnosti sprovodi u zastupanju grupe, čije su potrebe i problemi zanemareni, za čiji položaj nadležne službe ne pokazuju interesovanje ili u slučajevima kada postoje predrasude prema pripadnicima nekih grupa. Ciljna usmjerenost ka zajednici je najsloženiji vid zastupanja, pošto se teži socijalnoj promjeni i poboljšanju uslova na širem nivou. Zastupanje je interesantan aspekt zajednice, iako izgleda da podriva samoodređenje, učešće i participaciju kao fundamentalne vrijednosti prakse u razvoju zajednice (Titer i Boldvin 2017). Za rješavanje nekog problema treba obezbijediti širu podršku i pridobiti druge aktere da se uključe u taj proces, naći način da se utiče na odlučivanje o zakonodavnom i institucionalnom sistemu te izradu i usvajanje planova, programa, budžeta i projekata od strane lokalnih vlasti¹⁵. Termini unutrašnje i spoljašnje zastupanje (Payne, 1986) u suštini označavaju razliku između zastupanja slučaja i zastupanja marginalizovanih. Unutrašnje zastupanje se realizuje u okviru profesije socijalnog rada, a spoljašnje je usmjereno na jačanje potencijala socijalno isključenih, ne bi li se pokrenule značajnije društvene promjene. Zastupanjem marginalizovanih socijalni rad zadire u širi društveni kontekst i pokušava da djeluje na systemske promjene, uključujući i promjene u sferi socijalne politike i sistema socijalne zaštite. Zastupanje, koje ima za cilj socijalno uključivanje siromašnih, ne može se svesti na zastupanje pojedinačnih slučajeva. Savremeno shvatanje zastupanja u socijalnom radu znači „zastupati u ime ljudi, i/ili sa ljudima osmišljavanje i ciljanu primjenu politike koja je u skladu sa etičkim principima profesije; zastupati u ime ljudi, i/ili sa ljudima, promjene u onim politikama i strukturalnim uslovima koji ljude drže u poziciji marginalizovanih, osiromašenih ili ranjivih, kao i u onim politikama koje narušavaju zajednički socijalni sklad i stabilnost različitih etničkih grupa, sve dotle dok takva stabilnost ne ugrožava ljudska prava“ (IASSW, IFSW; 2004). U suštini, zastupanja u socijalnom radu je suprotstavljanje nepravdi i neodgovornosti te zalaganje za poštovanje dostojanstva i prava pojedinca, slušanje glasa nemoćnih i marginalizovanih, razumijevanje tuđe patnje i problema.

Socijalne akcije i aktivnosti su bit socijalnog rada i moraju se sprovoditi permanentno, u okvirima cjelovito definisane politike suzbijanja siromaštva, a ne samo u vidu „pomaganja“. Socijalni rad najčešće počiva na praksi novčanih i drugih materijalnih pomaganja, a trebalo bi da se više usmjeri ka otklanjanju uzroka životnih teškoća siromašnih. Novčano-materijalna podrška može privremeno spriječiti poniranje u bijedu, dok socijalne akcije i aktivnosti doprinose promjeni društvenog položaja siromašnih - prelazak iz statusa drugorazrednih (isključenih) u status ravnopravnih (uključenih) građana. Socijalne akcije kreću od konkretnih aktivnosti na promjeni položaja i životne situacije pojedinca, porodice ili manje grupe do zalaganja i ostvarenja promjena društvenog položaja većih skupina, pa i kompletne populacije siromašnih. Socijalnim radnicima su poredna znanja iz

---

¹⁵ Milosavljević, Brkić, 2005

ekonomije kako bi uspješno saradivali sa ekonomskim planerima i poslovnim ljudima u interesu lokalnog ekonomskog razvoja. Potrebno je i dobro poznavanje političkog sistema, centara političke moći, uloge uticajnih pojedinaca i sl. Za promjene uslova života socijalno isključenih, značajni su oblici udruživanja ljudi koji imaju slične potrebe i probleme, te treba pospješivati samoorganizovanje socijalno isključenih radi provođenja konkretnih aktivnosti na rješavanju vlastitih problema. Ovakve akcije omogućavaju autentičan glas i djelovanje socijalno isključenih. Bitna je i dobra komunikacija s javnošću putem medija, javnih skupova, letaka, kataloga, postera, oglasa pa i knjiga. Javnim prezentovanjem socijalnih akcija i aktivnosti pridobija se pažnja i podrška javnosti i animiraju se drugi učesnici. U vremenu brzih promjena dobra saradnja sa medijima i uspješna promocija socijalnih akcija, ali i profesije socijalnog rada, ima izniman značaj.

Neposredna zaštita kroz novčane i druge usluge ima za cilj obezbjeđivanje minimuma neophodnog za život. U ovu vrstu zaštite spadaju i socijalni programi popularni u javnosti, kao što je npr. organizovanje javnih kuhinja. Savjetovanja i različiti oblici psihotretmana takođe su vid neposredne pomoći i zaštite. Materijalna pomoć je nužna dok se siromašni ne osposobe da sami obezbjeđuju sredstva za egzistenciju, no ne smije biti destimulativna u traženju izlaza iz siromaštva. Na putu ka socijalnom uključivanju siromašnih efekti socijalnog rada mogu se postići u sferi usluga koje se pružaju u državnom, neprofitnom i privatnom sektoru. Programe treba kreirati u skladu s potrebama građana. Jačanje vaninstitucionalnog modela zbrinjavanja korisnika je imperativ a posebno treba razvijati usluge zbrinjavanja u zajednici i koncept dnevnih boravaka.

Planiranje, osmišljavanje i proizvođenje socijalnih promjena odnosi se na promjene u različitim društvenim područjima, koje uzrokuju tehnički, ekonomski, politički, religijski, ideološki, demografski ili klasni faktori. Pokretanje i proizvođenje socijalnih promjena u interesu socijalno isključenih je jedan od globalno prihvaćenih ciljeva socijalnog rada od koga se očekuje angažman „na društvenim i političkim aktivnostima s ciljem da se utiče na socijalnu politiku i ekonomski razvoj, te izazovu promjene kritikom i eliminisanjem nejednakosti“ (IASSW, IFSW; 2004). Brze socijalne promjene su obilježja svakog savremenog društva, a posebno društva u tranziciji. U sociološkoj literaturi se vrši razlika između tzv. planiranih i neplaniranih socijalnih promjena. Neplanirane socijalne promjene su obično posljedica želje da se postigne neki cilj, ali često stvaraju neočekivane negativne efekte. Primjer takvih promjena su procesi urbanizacije i industrijalizacije, te s njima povezano širenje socijalnih problema. Aktuelan primjer je, recimo, proces prelaska sa planirane na tržišnu ekonomiju, u čijoj osnovi je proces privatizacije. Posljedice su nezaposlenost, širenje siromaštva i društvene isključenosti. Planirane socijalne promjene se odvijaju kao proces zasnovan na naučnim procjenama u cilju poboljšanja na nekom području. Socijalni rad treba da pomogne da

se ljudi prilagode na promjene, posebno kada one proizvode poteškoće u njihovom socijalnom funkcionisanju. S druge strane, i sam socijalni rad može da izazove socijalne promjene koje su usmjerene ka poboljšanju kvaliteta života klijenata i njihove zajednice. Socijalne promjene imaju veliki značaj u lokalnim zajednicama koje su opterećene siromaštvom, nezaposlenošću, lošim uslovima stanovanja, lošom infrastrukturom, etničkom distancom itd. U ovakvim zajednicama cilj je rješavanje ovih problema, što ne znači samo brigu za pojedince, nego promjenu stanja i strukture u zajednici. U tim aktivnostima može se jasno odrediti granica između promjena koje se provode unutar socijalnog rada i onih koje se, kao oblik društvene ili političke akcije, provode izvan socijalnog rada. Uloga socijalnog rada odnosi se na pomoć pojedincima, grupama i manjim zajednicama, a indirektno i na velike društvene promjene. Ovakve promjene iziskuju značajan uticaj na nosioce političkog sistema i strukturu vlasti.

ZAKLJUČAK

Priroda i suština problema siromaštva, nalaže nove pristupe i uloge socijalnog rada unutar ukupne društvene reakcije na problem socijalne isključenosti siromašnih. Poimanje siromaštva se kretalo od svodenja na problem materijalnog minimuma do multidimenzionalnog koncepta socijalne isključenosti, koji uvažava socijalne odnose i funkcionisanje pojedinaca u društvenom okruženju. Zajedničko obilježje siromašnih jeste slabljenje ili gubitak uobičajenih socijalnih kontakata i poremećaj ekonomskih, socijalnih i sigurnosnih funkcija. Za službe socijalnog rada ovo može biti koristan osnov za primjenu adekvatnih teorija, metoda i pristupa u suzbijanju socijalne isključenosti siromašnih. Socijalni rad, fokusiran na pojedinca i na otklanjanje posljedica, ne doprinosi suzbijanju i otklanjanju uzroka problema. Kao takav, ne sagledava stvari šire, a ni sa više tačke. Gledati šire, znači imati u djelokrugu društvene probleme, a ne samo posljedice društvenih problema. Gledati sa više tačke znači prihvatiti teorijsko-metodske koncepte, kao okvir za praksu. Iskorak treba praviti tako što će se od pojedinačnog problema ići ka društvenom problemu. To ne znači da u žiži socijalnog rada neće ostati individualne potrebe i problemi.

Odgovarajući na nove društvene probleme, i sam socijalni rad bi trebalo da se reformiše. Perspektive su: predupređenje umjesto saniranja, osnaživanje umjesto zaštite, saradnja umjesto paternalizma. Mijenjanje prakse socijalnog rada umnogome zavisi od mijenjanja svijesti socijalnih radnika. U borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti, oni treba da preuzmu različite uloge. To znači, napuštanje tradicionalnih i prihvatanje savremenih teorijsko-metodskih pristupa. Novi socijalni problemi, poput socijalne isključenosti siromašnih, podstiču na usvajanje i primjenu novih znanja, tehnika i vještina. Rukovodeći se širim konceptualnim pristupima, kao što je socijalna isključenost, socijalni rad može da evoluirati od pomažuće djelatnosti ka ravnopravnom učesniku ukupne društvene reakcije na problem siromaštva.

POVERTY - THEORETICAL CONTROVERSIES AND THEIR IMPLICATIONS ON SOCIAL WORK

Professor Jagoda Petrović PhD; Nebojša Macanović PhD

Abstract: Theoretical understandings of poverty have evolved from simplified interpretations of poverty as a material scarcity to a modern understanding that embraces quantitative and qualitative dimensions, and is often identified with the notion of social exclusion. The concept of social exclusion requires new roles for social work, which should remove not only the consequences but also the causes of poverty. Due to its complex and comprehensive character, community social work is a theoretical and methodical approach that can tackle all aspects of the social exclusion of the poor. The important roles of social work are: monitoring, identifying and assessing community needs, problems and processes; prevention; empowerment; representation; coordination; connecting participants; realization of actions and activities; providing concrete forms of assistance and services.

Keywords: *community social work, poverty, social exclusion*

LITERATURA

1. Brkić, M. i Milosavljević, M. (2005). *Socijalni rad u zajednici*, Beograd: Socijalna misao;
2. IASSW i IFSW (2004). *Global standards for the education and training of the social work profession*; www.iassw-aiets.org.
3. Kletečki Radović, M. Teorija osnaživanja u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*. 15 (2008), 2; 215-242.
4. Kolin, M. (2008). Obrasci života u siromaštvu i nove paradigme Evropske unije, *Sociologija*, 2, str. 191-206.
5. Milosavljević, M. (2003). *Devijacije i društvo*. Beograd: Draganić.
6. Milosavljević, M. (2009). *Osnove nauke socijalnog rada*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
7. Šučur, Z. (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija, *Revija za sociologiju* br. 1-2/2004, str. 45-60.
8. Payne, M. (2001). *Savremena teorija socijalnog rada*, Banja Luka: Filozofski fakultet.
9. Petrović, J. (2013). *Nemam, dakle ne postojim*, Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
10. Schneider, Robert L. and Lester, L. (2001), *Social Work Advocacy*, Wadsworth/Thomson Learning, Toronto.
11. Titer, B. and Boldvin, M. (2017). *Socijalni rad u zajednici. Uvođenje promjena*. [prevod Dragana Stökel i Anita Burgund]. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
12. Vidanović, I. (2006). *Rečnik socijalnog rada*. Beograd, autorsko izdanje.
13. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/exclusion>, 28.8.2019.